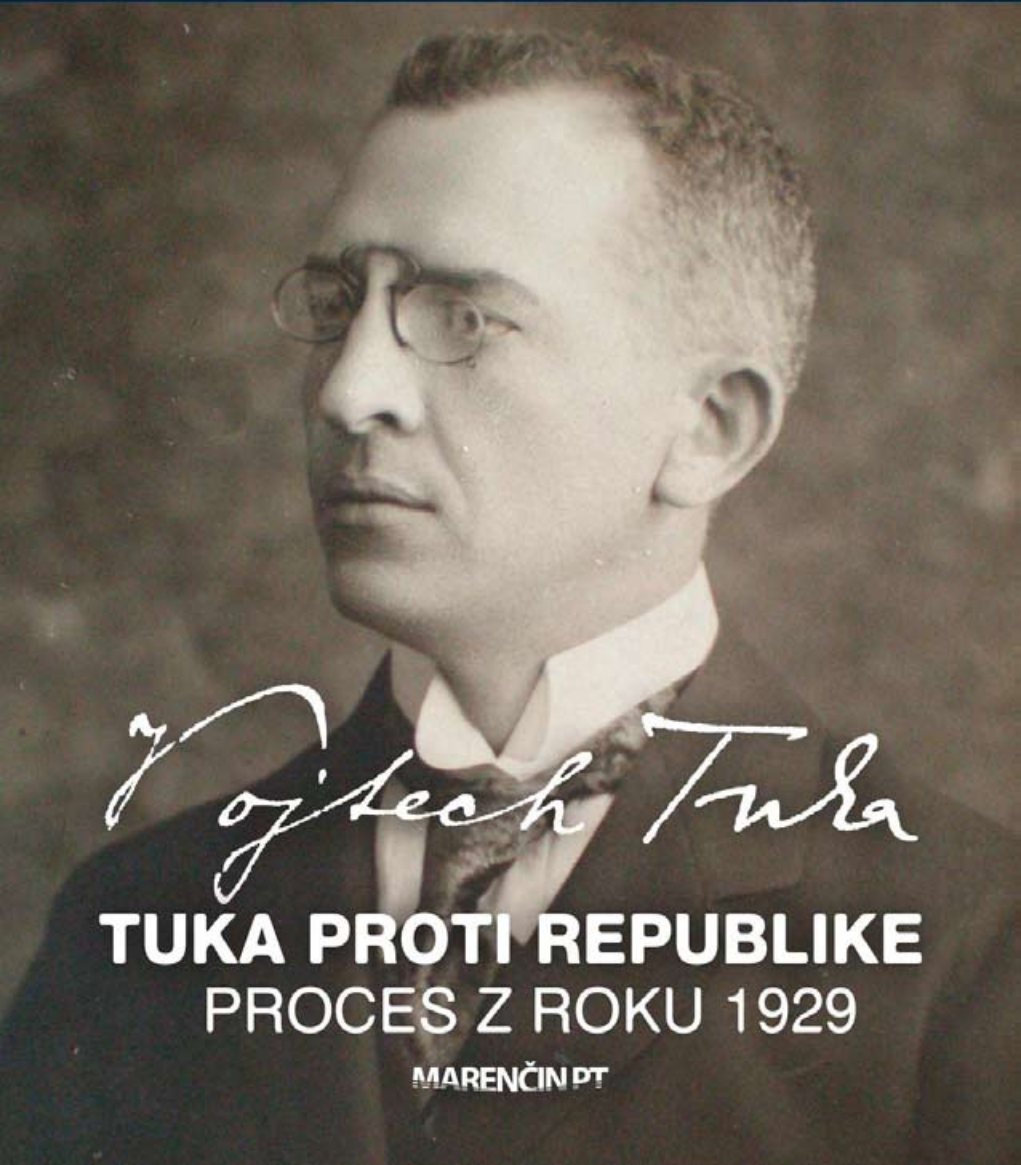

Tuka

PETER FEDORČÁK

Pojtech Tuka

TUKA PROTI REPUBLIKE
PROCES Z ROKU 1929

MARENČIN PT

TUKA PROTI REPUBLIKE
PROCES Z ROKU 1929

Vedecká monografia o procese s Vojtechom Tukom v roku 1929 vychádza obsahovo z dizertačnej práce obhájenej na Katedre histórie Filozofickej fakulty Trnavskej univerzity v Trnave v roku 2012 pod vedením Prof. Dr. Phil. Emílie Hrabovec, ktorej ďakujem za cenné rady a pomoc pri vypracovaní dizertačnej práce. Ďakujem oponentom dizertačnej práce za podnetné pripomienky a návrhy, a osobitne dvom recenzentom publikácie Prof. PhDr. Milanovi Katunincovi, PhD. a Doc. PaedDr. Martinovi Pekárovi, PhD. za ich recenzné posudky a odporúčanie. Ďalej moja vďačnosť patrí vedeniu Katedry histórie Filozofickej fakulty Univerzity Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach, zakladateľovi katedry Prof. PaedDr. Štefanovi Šutajovi, DrSc. a súčasnému vedúcemu katedry Doc. PaedDr. Martinovi Pekárovi, PhD. za vynikajúce podmienky na prácu a vedecký výskum, bez čoho by táto publikácia nemohla vzniknúť.

Venované mojej drahej manželke, dcéram a rodičom

PETER FEDORČÁK

TUKA PROTI REPUBLIKE

PROCES Z ROKU 1929

MARENČIN PT

Recenzenti:

Prof. PhDr. Milan Katuninec, PhD.

Doc. PaedDr. Martin Pekár, PhD.

Pracovisko autora:

Katedra histórie, Filozofická fakulta

Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach

Moyzesova 9, SK-04059 Košice

peter.fedorcak@upjs.sk

© Peter Fedorčák, 2018

© Marenčin PT, spol s r. o., 2018

Jelenia 6, 811 05 Bratislava

marenčin@marenčin.sk www.marenčin.sk

Cover © Marenčin Media, 2018

Cover photo © Slovenský národný archív

Design © Katarína Marenčinová, 2018

Jazyková úprava Ivana Gibová

708. publikácia, 1. vydanie

ISBN 978-80-569-0149-6 (viaz.)

ISBN 978-80-569-0150-2 (ePDF)

ISBN 978-80-569-0151-9 (ePub)

Úvod

Procesy s politickými osobnosťami majú v slovenských dejinách a v slovenskej historiografii osobitné miesto. Prirodzene, najviac takýchto procesov sa odohralo po roku 1945, keď boli okrem iných odsúdení predstavitelia slovenského štátu vrátane v poradí druhého predsedu vlády Vojtecha Tuku. Sedemnást rokov predtým, ako ho bratislavský Národný súd v roku 1946 odsúdil na smrť, bol v roku 1929 V. Tuka v Bratislave odsúdený na pätnásť rokov väzenia v procese, ktorý zarezonoval vo vtedajšej politike aj v neskoršej historiografii. V. Tuka bol uznaný vinným zo spáchania zločinu vojenskej zrady a zločinu prípravy úkladov o republiku v procese, ktorý bol zmanipulovaným, politickým procesom.

Proces s V. Tukom v roku 1929 je vo všeobecnosti označovaný ako politický proces napriek tomu, že potrestanie V. Tuku za protištátnu činnosť bolo z pohľadu československých štátnych záujmov opodstatnené. Bol to spôsob, akým sa (demokratický a právny) štát chránil pred rozkladom. Samozrejme, každý režim a štát používa podobný argument, a to za rôznych okolností. Keďže však historik je „*dozadu obráteným prorokom*“ (Friedrich Schegel), ďalšie úvahy podstatné pre prítomnosť prenecháme politológom a právnikom. Historici tak len konštatujú skutočnosť, že obdivovaná, moderná a demokratická prvá Československá republika použila nedemokratické nástroje na ochranu svojej existencie a režimu. No pri pohľade na 20. storočie, na nástup fašistov, nacistov a komunistov k moci, čo sa udialo aj vďaka zneužitiu vlastných nástrojov demokracie proti demokracii samotnej, je použitie represie až očakávané.

Proces s V. Tukom v roku 1929 má preto tri roviny, v rámci ktorých je potrebné ho vnímať, je to rovina trestnoprávna, politická a morálna. Aj keď sa v monografii venujeme primárne trestnoprávnej rovine, v úvode a v závere pomenujeme vyslovene to, čo je zjavné aj zo samotného obsahu monografie, a to je politická rovina procesu. Morálna rovina sa týka aj otázky, či sa môžu použiť protizákonné nástroje na ochranu štátu, teda či je možné niekoho protiprávne odsúdiť. Otázka je skôr súčasná, než by sa týkala minulosti, a týka sa pohľadu na štát, rolu práva a priority hodnôt, ktoré treba chrániť.

Otázka ochrany demokracie však nie je témou procesu s V. Tukom v roku 1929, aj keď by sa to mohlo na prvý pohľad zdať. Proces s V. Tukom bol vedený nato, aby sa zabránilo (v uvedenom poradí): vzniku autonómie; aby sa udržala celistvosť republiky; aby sa pred zahraničím demonštrovala sila štátu; a nakoniec, aby sa zabránilo samotnému zániku štátu (v prípade úplného slovenského,¹ maďarského, nemeckého, poľského a podkarpatského separatizmu). V nasledujúcich bodoch rozvieme jednotlivé dôvody, pre ktoré republika čelila týmto výzvam/hrozbám. Štát sa musel vysporadúvať so všetkými naraz a ustúpenie v jednej otázke hrozilo ustúpením aj v ďalšej. Na druhej strane je otázne, ako dlho dokáže štát čeliť takýmto vážnym problémom, ktoré sú vnútro- a zahraničnopolitického charakteru. Dejiny Československa v 20. storočí hovoria jasnou rečou a je len výsledkom tejto úspešnej politiky (v rámci objektívnych možností štátu), že dejiny Československa v 20. storočí nemali kratšie trvanie.

Politika ľudovej strany viedla k vytvoreniu autonómie. Avšak v štáte neboli len Česi a Slováci, pričom je všeobecne známe, že Slováci boli počtom v poradí až tretím národom. Počas 20. storočia Československo prišlo o väčšinu nemeckého a poľského obyvateľstva, o Podkarpatskú Rus a o časť maďarského obyvateľstva. Preto je situácia z rokov 1918 a 1948 (a tiež 1992) neporovnateľná. Ustúpenie slovenským autonomistom by si, prirodzene, žiadalo riešenie požia-

daviek ďalších etník a prinieslo by to skutočné vytvorenie „malého Rakúska-Uhorska“ (oblúbené označenie prvej republiky). Dôsledky vzniku autonómie v roku 1938, aj keď to nebol prvý činiteľ či znak rozkladu štátu, znamenajú, že obavy boli opodstatnené.

Proces s V. Tukom mal demonštrovať silu štátu aj pred zahraničím. Túto skutočnosť spomenuli viacerí politickí aktéri procesu. Ponechanie voľnosti V. Tukovi a ľudovej strane by povzbudilo autonomistov a iredentu doma a v zahraničí, čo bolo, samozrejme, prepojené so susednými štátmi (Maďarsko, Poľsko). Tieto štáty, ako ukázal vývoj v rokoch 1938 – 1939,² čakali na oslabenie Československa, aby sa zmocnili jeho územia a podriadili si zostávajúci zvyšok.³ Práve vďaka uvedeným vnútorným obranným mechanizmom (procesom) sa tak nestalo v dôsledku vnútorného, ale takmer výlučne len v dôsledku zahraničného politického impulzu.

Nechceme preceňovať význam V. Tuku a hrozbu, ktorú predstavoval, teda žeby sa republika musela triasť strachom pred týmto človekom, že „pováli republiku“, to rozhodne nie. Výhodiskovým bodom pri tejto úvahe je zásadný postoj voči prvým pokusom o protištátnu činnosť. Pri V. Tukovi v takom prípade je skôr otázkou, prečo k jeho eliminácii nedošlo už skôr. V. Tuka bol na začiatku 20. rokov 20. storočia dvakrát internovaný, bol sledovaný doma aj v zahraničí, bezpečnostné orgány aj politici celý čas zbierali materiál voči nemu. K snahe o jeho použitie došlo až na konci dvadsiatych rokov, aj to (žiaľ – pre reputáciu štátu) bol len veľmi málo dôkazný. Pomerne dlhá doba, počas ktorej sa V. Tukovi darilo uniknúť represii zo strany štátu, je výsledkom hlavne dvoch faktorov: štát sa nevzdával úplne svojich demokratických a právnych základov a postupov; V. Tuka bol nadmieru opatrný pri svojej protištátnej činnosti. Keď však V. Tuka stupňoval „svoju provokáciu“ (viď článok *Vacuum iuris*) v roku, keď republika oslavovala desiate výročie svojho vzniku, prišlo sa k zinscenovaniu politického procesu na jeho odstránenie. Zodpovední verili, že V. Tuka pochopí túto hrozbu a emigruje. Keď sa tak nestalo,

na rok a deň po vydaní spomenutého článku bola vydaná žiadosť na jeho zatknutie a z internácie sa dostal až takmer po desiatich rokoch. Práve v tomto kontexte je potrebné vnímať samotný proces – detaily procesu nič neznamenajú bez tohto kontextu.

V. Tuka svojou zahraničnou činnosťou a spoluprácou s maďarskou vládou a iredentou, o ktorej mali československé bezpečnostné orgány obmedzenú vedomosť, poskytol na odsúdenie dostatočnú zámienku. Protištátnu činnosť V. Tuku a jeho zahraničnú agendu je potrebné skúmať osobitne od procesu v roku 1929, a to napriek tomu, že mala veľký rozsah, napĺňala ambície⁴ V. Tuku, zohrávala svoju rolu v politike Andreja Hlinku, poškodzovala republiku a ohrozovala jej celistvosť, pripravovala a pomáhala reintegrácii Slovenska do Maďarska, pomáhala oponentom Československa, v prvom rade Maďarsku, Poľsku, Taliansku, ale tiež Rakúsku, Nemecku a v istom zmysle Sovietskemu zväzu, a v konečnom dôsledku pripravovala pôdu radikalizmu na Slovensku a ukotveniu sa ideológií odmietajúcich demokraciu, ako boli fašizmus, nacizmus a v neposlednom rade komunizmus. Tukova aktivita v 20. rokoch 20. storočia ostávala veľmi dobre skrytá a do veľkej miery bola odhalená až po 2. svetovej vojne. Neodhalil ju ani proces v roku 1929, ktorý ale v konečnom dôsledku svoj cieľ (v krátkodobom horizonte) splnil, tak vo vzťahu k V. Tukovi, ako aj smerom k ľudovej strane a jej agende.

Popri procese môžeme sledovať aktivitu viacerých strán zainteresovaných v tejto záležitosti. Slovenskí centralistickí politici mali záujem získať politickú výhodu voči ľudovej strane, českí pravicoví aj ľavicoví politici kauzu vnímali predovšetkým v kontexte koalíčno-opozičnej politiky. Preto mala československá vláda k tejto záležitosti spočiatku opatrný postoj, no po publikovaní článku „V desiatom roku Martinskej deklarácie“ prestala chrániť vládneho poslanca a začala, naopak, podporovať vyšetrovanie prostredníctvom ministerstiev spravodlivosti, vnútra a národnej obrany. Nezávisle od politických štruktúr mali bezpečnostné zložky

štátu už od začiatku kauzy s V. Tukom evidentný záujem na jeho odstránení. Prístup polície, jej rétoriku aj argumenty neskôr prebrala aj spočiatku opatrná prokuratúra. Hlboké presvedčenie o protištátnej činnosti V. Tuku, aj keď nebolo spravodajskými službami dôkazmi dostatočne podložené, si osvojili aj sudcovia – s výnimkou tých, ktorí nevzali do úvahy politický rozmer procesu, ale len predložené dôkazy a svedectvá. To bol prípad aj predsedu senátu Jána Terebesyho.

Cieľom vedeckej monografie Tuka proti republike: Proces z roku 1929 je priniesť detailnú analýzu samotného procesu, aby sme potvrdili alebo vyvrátili základnú tézu o jeho zmanipulovaní. No už samotný priebeh procesu prináša v chronologickej postupnosti zaujímavý pohľad na jeho vývoj, osobitne z toho dôvodu, že proces s V. Tukom v roku 1929 je vo všeobecnosti vo vedeckej obci veľmi dobre známy a je dôležitý aj pre dejiny Slovenska a Československa. S tým súvisí zvolená metodológia, výber archívnych fondov a odbornej literatúry. Osoba V. Tuku, jeho politický profil, otázka maďarskej a slovenskej iredenty, autonomistické hnutie, Rodobrana, dianie v ľudovej strane v období procesu spolu so súčasne prebiehajúcimi politickými procesmi by boli spolu s množstvom ďalších tém, ktoré sme v knihe načrtli, dostatočne atraktívnymi témami pre osobitné spracovanie. Mnohé z nich už našli priestor vo viacerých kvalitných vedeckých štúdiách a monografiách. V predkladanej monografii sa preto zameriavame výlučne na samotný proces, aby rozbor vedľajších tém nenarúšal plynulosť a čitateľnosť textu.

S cieľom monografie korešponduje aj jej štruktúra. Predkladaná práca nie je biografiou V. Tuku, ale možno ju pokladať za jej súčasť. Dotýka sa jednej etapy života V. Tuku a zároveň dôležitej udalosti v dejinách medzivojnového Československa. Proces s V. Tukom mal svoju predohru, v ktorej sa skoncipovala motivácia aj obžaloba, dve rôzne skutočnosti od seba navzájom oddelené. Motívom bolo odstránenie V. Tuku z politiky a (alebo aj) potrestanie za spoluprácu s maďarskou iredentou. Úvodná kapitola sa pre-

to venuje V. Tukovi do roku 1926 práve z tejto perspektívy. Vedomosť československej spravodajskej služby o spolupráci V. Tuku s maďarskou vládou bola na veľmi nízkej úrovni v porovnaní s dnes známym rozsahom tejto spolupráce. Informácie, ktoré získala vďaka špionáži, sa týkali kontaktov V. Tuku s politickými a kultúrnymi osobnosťami Maďarska, Rakúska, Poľska a iných krajín. Vo väčšine prípadov to boli osoby, ktoré nesúhlasili s povojnovými zmenami a v rôznej miere podporovali revíziu pomerov v strednej Európe do stavu spreď roka 1918 (v prípade Poľska sa podpora revizionizmu týkala len Maďarska). Osobitne to platilo o monarchistoch z Rakúska a Maďarska, ktorým počas 20. rokov 20. storočia venovala československá špionáž veľkú pozornosť. V ranom období existencie republiky československé bezpečnostné orgány pokladali V. Tuku za monarchistu. Sledovali ho na stretnutiach rakúskych a maďarských monarchistov, v tzv. okruhu prívržencov cisárovnej Zity, v ktorom sa aj skutočne istý čas po roku 1918 pohyboval. Boli to aristokratické kruhy a tie maďarské mali, samozrejme, potom aj silné prepojenie na iredentistické spolky a stáli na ich čele. Ako je však dobre známe, Rakúsko a Maďarsko nepodporovali návrat Habsburgovcov, konkrétne cisára Karola I. a jeho syna Otta, na trón v týchto krajinách.⁵

Silným impulzom vychádzajúcim z domácej politickej scény, zo slovenského prostredia čechoslovakistických kruhov, bola možnosť oslabiť rýchlo rastúcu Hlinkovu slovenskú ľudovú stranu odstránením jedného z jej najvýkonnejších predstaviteľov, ktorý zároveň predstavoval z uvedených dôvodov jej najslabšie miesto. Viacero osôb z tohto prostredia sa zaoberalo dlhodobým zhromažďovaním kompromitujúceho materiálu proti V. Tukovi. V skutočnosti sa však rovnako ako bezpečnostným službám nepodarilo získať dôkazy, na základe ktorých by mohol byť V. Tuka odsúdený. Z toho dôvodu sa stali oficiálnym dôkazovým materiálom krivé svedectvá niekoľkých osôb. Niektoré z nich sa už v roku 1926 objavili v tlači v súvislosti s protištátnou činnosťou V. Tuku, čo je obsahom druhej kapitoly tejto knihy.

Tretia až piata kapitola predstavujú turbulentný vývoj v kauze V. Tuku, ktorý začal jeho článkom „V desiatom roku Martinskej deklarácie“ v roku 1928 a pokračoval uväznením V. Tuku a vznesením obžaloby v nasledujúcom roku. Šiesta kapitola je venovaná výpovediam svedkov počas hlavného pojednávania pred Krajským súdom v Bratislave. Pomerne veľké množstvo svedectiev a tém, z ktorých nie všetky sa priamo týkali obvinení proti V. Tukovi, sme v týchto kapitolách popísali tematicky podľa ich významu. Je príznačné, že svedectvá konkrétne sa dotýkajúce obvinení zo špionáže a úkladov o republiku v takej podobe, ako boli uvedené v obžalobe, mali počas procesu výrazne menší priestor a význam. Posledná siedma kapitola sa venuje odsúdeniu a výkonu trestu V. Tuku.

Proces s V. Tukom je rovnako ako prepojená téma článku známom ako *Vacuum iuris* dôležitým historickým momentom v dejinách Slovenska a do istej miery aj Československa. Objavuje sa v každej syntéze a často aj vo vedeckých prácach, ktoré sa týkajú medzivojnového obdobia. Osobitne sa procesu s V. Tukom v roku 1929 ako prvý z historikov venoval Maroš Hertel v rámci svojej dizertačnej práce o politickom profile Vojtecha Tuku a o jeho činnosti do roku 1929. Táto práca, podobne ako jeho ostatné články a štúdie venované V. Tukovi,⁶ je nevyhnutným faktografickým a interpretačným základom pre ďalší výskum tejto problematiky. Proces a samotný V. Tuka sa stali predmetom aj niektorých ďalších vedeckých prác. Michal Lukeš sa osobitne venoval otázke zmanipulovania procesu a role vojenskej spravodajskej služby,⁷ Timea Verešová spracovala tému procesu aj z maďarskej perspektívy⁸ a najnovším príspevkom k tejto téme je kolektívne práca Zuzany Illýovej a Michala Malatinského zo záveru roka 2017. Autori sa osobitne venujú právnej stránke procesu a samotnému legislatívnemu základu, ktorým bol aj zákon na ochranu republiky z roku 1923. Spoločným menovateľom týchto prác vrátane posledne menovanej je predpoklad, že proces bol zmanipulovaným a politickým procesom.⁹

Naším príspevkom k téme o procese s Vojtechom Tukom v roku 1929 je predkladaná vedecká monografia, ktorá prináša detailný pohľad na priebeh samotného procesu aj na okolnosti, ktoré proces sprevádzali a ktoré mu predchádzali. Detailný rozbor jednotlivých bodov obžaloby a samotných svedectiev umožňuje vytvoriť si obraz o ich hodnovernosti. Z historického pohľadu je politická stránka procesu dôležitejšia ako právna. Z toho dôvodu má veľký význam analýza Tukovej politickej činnosti a zasadenie procesu do kontextu dejín Československa a Slovenska počas prvej dekády existencie republiky. Rok 1928 bol rozhodujúci pre symbolickú aj politickú demonštráciu moci Československej republiky, ale aj pre demonštráciu odhodlania slovenských autonomistov dosiahnuť vytúženú autonómiu. Samotný proces vo svojej podstate odkazuje na dôležitú skutočnosť, že v prípade skutočne nebezpečnej činnosti pre štát, ktorou bol autonomistický program (a podporná politická činnosť na Slovensku a v zahraničí), a nie existencia tzv. Tukovej špionážnej kancelárie vo Viedni, V. Tuka konal nie ako politický solitér, ale ako splnomocnenec Hlinkovej slovenskej ľudovej strany.

1 Život a politický profil Vojtecha Tuku

1.1 Vojtech Tuka na pozadí celospoločenských zmien

Proces s Vojtechom Tukom a jeho význam pre slovenské dejiny prvej polovice 20. storočia, podobne ako kontroverznú osobnosť samotného V. Tuku, nemôžeme posudzovať bez poznania jeho života, rodinného prostredia, vzdelania a názorovej orientácie. Práve generácia V. Tuku (rok narodenia 1880), formovaná v období po rakúsko-uhorskom vyrovnaní, ktoré charakterizovala nacionalizácia, liberalizácia, súčasne s rozvojom priemyslu aj urbanizácia a socializácia uhorskej spoločnosti, bola výrazne konfrontovaná s otázkou etnicity v uhorskom kontexte na prelome 19. a 20. storočia.¹⁰

Etnická hranica, prebiehajúca historicky medzi regiónmi, sa v tomto období presunula aj na pomedzie mesta a vidieka, a do profesijnej oblasti ako výsledok prirodzenej maďarizácie vo vertikálnom smere od centra, ktoré predstavovala maďarská politická a kultúrna elita Uhorska. Prirodzená a dobrovoľná maďarizácia, ako prostriedok osobného uplatnenia sa vo verejnom živote, sa prejavovala vo viacerých formách, od znalosti maďarského jazyka cez akceptáciu Uhorska ako maďarského štátu až po vedomé potieranie národov a národností v Uhorsku a násilnú asimiláciu. Rozhranie ani pomer medzi pasívne prirodzenou a aktívne násilnou maďarizáciou nie sú zreteľné, avšak dobový aj dlhodobý deštruktívny vplyv a historický odkaz násilnej maďarizácie je všeobecne známy.

Sebaidentifikácia jedinca ako súčasti národného celku je do veľkej miery výsledkom vplyvu prostredia. Neznamená